

Situacijsko preprečevanje kriminalitete v rudarstvu

Mija Kos

Namen prispevka:

Namen prispevka je predstaviti problematiko ureditve odlagališč rudarskih odpadkov z vidika ekološke kriminologije, opisati kriminološke teorije, ki se ukvarjajo z vzroki kriminalitete in podrobneje predstaviti Clarkove tehnike situacijskega preprečevanja kriminalitete. Cilj je preučiti oblike kriminalitete, ki so se pojavile kot posledica neurejenega rudarskega sektorja in predstaviti splošne smernice za ureditev odlagališč rudarskih odpadkov v Sloveniji.

Metode:

Prispevek temelji na pregledu in analizi obstoječe literature s področja rudarstva, odlagališč rudarskih odpadkov, ekološke kriminalitete, ekološke kriminologije in varstva okolja.

Ugotovitve:

V slovenskem in tujem prostoru nismo uspeli najti študije, ki bi obravnavala vse tri elemente hkrati (rudarske odpadke, odlagališče rudarskih odpadkov in ekološko kriminaliteto). V Sloveniji je večina študij osredotočenih na škodljive vplive rudarjenja na okolje, ureditev divjih odlagališč (ne rudarski odpadki), popise rudnikov in količine odloženih rudarskih odpadkov. Iz pregleda literature je razvidno, da je rudarski sektor v Sloveniji zapostavljen, kar omogoča pojav različnih oblik kriminalitete in ravno zato je ureditev sektorja zelo pomembna. Pomembno je odkriti vzroke posamezne obravnavane oblike kriminalitete, predlagati ukrepe za zmanjšanje oz. preprečevanje priložnosti za storitev kaznivega dejanja in oblikovati splošne smernice, ki bodo veljale za vsa enako kategorizirana odlagališča.

Praktična uporabnost:

V prispevku so podrobno predstavljene kriminološke teorije, ki razlagajo pojav kriminalnega vedenja pri posamezniku. Slednje je pomembno pri prepoznavanju oblik kriminalitete, ki se pojavljajo v rudarskem sektorju. Posledično lahko na teh ugotovitvah oblikujemo situacijsko preventivne ukrepe, ki bodo ob ustreznem izvajanju pripomogli k zmanjšanju priložnosti, ki vodijo v kriminalno dejanje.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Problematika ureditve odlagališč rudarskih odpadkov v Sloveniji z vidika ekološke kriminologije še ni bila obravnavana, zato ta študija predstavlja osnovo za prvo tovrstno raziskavo na slovenskih tleh.

UDK: 343.9:622

Ključne besede: rudarstvo, rudarski odpadki, odlagališča, ekološka kriminologija, situacijsko preprečevanje kriminalitete

Situational Crime Prevention in Mining Industry

Purpose:

The purpose of the paper is to present, from the green criminology aspect, the problem of the organization of mining waste landfills in Slovenia. The purpose is also to describe the criminological theories dealing with the causes of crime and to present in details the Clark's technique of situational crime prevention. The aim is to examine the forms of criminality that have emerged as a result of the insufficient regulation of the mining sector and to establish general guidelines for regulating mining waste landfills in Slovenia.

Design/Methods/Approach:

The article is based on the literature review and analysis of criminological studies on mining, mining waste landfills, environmental criminality, green criminology, and environmental protection.

Findings:

In Slovenia and abroad, there is an absence of a study dealing with all three elements simultaneously (mining waste, mining waste landfill, and environmental criminality). In Slovenia, most studies are focused on the harmful effects of mining on the environment, on the regulation of illegal landfills (not mining waste landfills), on the record of the mines, and on the quantity of landfill mining waste. From the literature review it is evident that the mining sector in Slovenia is neglected, which enables the appearance of various forms of criminality, and that is the reason, why the regulation of the sector is very important. It is important to discover the causes of the particular criminal offense, to propose the measures to reduce or preventing opportunities for the commission of a criminal offense, and to form general guidelines that will apply to all equally categorized landfills.

Practical Implications:

In this paper are in detail presented the criminological theories that explaining the emergence of criminal behavior in an individual. This is important in identifying the forms of crime that occur in the mining sector. Consequently, on these findings, we can form situational preventive measures that will, with proper implementation, help to reduce the opportunities which leads to a criminal act.

Originality/Value:

The problem of regulation of mining waste in Slovenia has not yet been addressed from the green criminology aspect, and this research is the basis for the first of its kind in Slovenia.

UDC: 343.9:622

Keywords: mining, mining waste, landfills, green criminology, situational crime prevention

1 UVOD

Rudarski sektor je v Sloveniji postavljen v ozadje, saj ni ena izmed vodilnih gospodarskih panog, kot je bila nekoč. Politična ureditev in raztezanje omenjenega

sektorja med tri ministrstva (Ministrstvo za infrastrukturo, Ministrstvo za okolje in prostor ter Ministrstvo za kulturo – Direktorat za kulturno dediščino) predstavlja težavo pri usklajevanju zakonodajnih aktov ter uresničevanju ukrepov za zadovoljevanje potreb posameznega področja. Poleg omenjenih ministrstev za vzdrževanje rudarske knjige¹ in izdelavo strokovnih podlag za državno rudarsko strategijo skrbi Geološki zavod Slovenije. Okoljska in rudarska zakonodaja obsegata veliko število predpisov, ki pa si v določenih zahtevah nasprotujejo in se ne ujemajo v vsebini. Posledično je oteženo razumevanje in izvajanje ukrepov, ki so določeni v pravnih aktih. Zaradi zakonskega neskladja je oteženo tudi izvajanje dejavnosti nadzora, ki ga opravijo Ministrstvo za notranje zadeve, Inšpekcija za okolje in naravo ter Inšpekcija za energetiko in rudarstvo. Izvor problematike predstavlja nezainteresiranost pristojnih organov za ureditev rudarskega sektorja z več vidikov (politični, ekonomski, pravni, ekološki in varnostno-nadzorni vidiki), kar ponuja možnost za pojav različnih oblik kriminalitete, predvsem ekološke kriminalitete², kriminalitete belega ovratnika³, organizirane ekološke kriminalitete in ne nazadnje tudi kriminalitete države⁴. Država z zakoni regulira stanje v Sloveniji, vendar na drugi strani s pomanjkljivimi zakonodajnimi vsebinami ustvarja kriminaliteto in se ujema z dejavnostjo nezakonitega ravnanja z rudarskimi odpadki ter drugimi kaznivimi dejanji zoper okolje. Dosedanje študije⁵ so področje rudarskih odpadkov in odlagališč rudarskih odpadkov obravnavale z vidika varstva okolja in ekonomike rudarjenja, ki pa se ne osredotočajo na vzroke negativnih vplivov na okolje, temveč na že nastale posledice. Problematika ureditve odlagališč rudarskih odpadkov v Sloveniji z vidika ekološke kriminologije bo prva tovrstna študija v slovenskem prostoru.

V prispevku se bomo osredotočili na rudarske odpadke in odlagališča rudarskih odpadkov v Sloveniji ter na oblike kriminalitete, ki so se pojavile zaradi neustreznega nadzora, nezanimanja za rudarski sektor ali neodgovornega ravnanja posameznikov ali skupine. Namen prispevka je predstaviti problematiko ureditve odlagališč rudarskih odpadkov v Sloveniji z vidika ekološke kriminologije. Cilj je preučiti oblike kriminalitete, ki so se pojavile kot posledica neurejenega rudarskega sektorja in v nadaljevanju raziskovanja oblikovati splošne smernice za ureditev odlagališč rudarskih odpadkov v Sloveniji.

-
- 1 Rudarsko knjigo sestavljata rudarski kataster in rudarski register. Spletno aplikacijo najdemo na spletni strani Geološkega zavoda Slovenije (<https://ms.geo-zs.si/>) (Zakon o rudarstvu (ZRud-1-UIPB3), 2014).
 - 2 Poznamo več oblik ekološke kriminalitete, ki jo Eman (2008) ter Situ in Emmons (2000) delijo na: (a) ekološko kriminaliteto posameznika, (b) ekološko kriminaliteto bogatih in vplivnih, (c) ekološko kriminaliteto posameznih interesnih skupin in (d) ekološko kriminaliteto države.
 - 3 Kriminaliteta belih ovratnikov predstavlja politično in gospodarsko vplivne posameznike ali skupine, ki z nezakonitimi dejanji izigravajo vladajočo oblast (Sutherland, 1949).
 - 4 Kriminaliteta države na splošno zajema kazniva dejanja korupcije, podkupovanje, policijsko nasilje, zloraba položaja ipd. (Green in Ward, 2004).
 - 5 Dejavniki prostorske razporeditve divjih odlagališč odpadkov (Matos, 2015), Underground waste deposit sites (Bajželj, 1992), Environmental impact of metal mining (Gosar, 2004) in An Assessment of Tonry and Farrington's Four Major Crime Prevention Strategies as Applied to Environmental Crime and Harm (Brisman in South, 2015).

2 RUDARSKI ODPADKI IN OKOLJSKO NAJBOLJ PROBLEMATIČNA ODLAGALIŠČA RUDARSKIH ODPADKOV V SLOVENIJI

Rudarski odpadki so stranski produkt pri izkopavanju mineralnih surovin in predstavljajo odpadke, ki naj ne bi bili škodljivi okolju, dokler govorimo o odkopnih materialih, kot so npr. kamenje, zemljina in pesek (ZRud-1-UPB3, 2014). Omenjenim odkopnim materialom se v nekaterih primerih primešajo okolju škodljive snovi, kot so npr. kemikalije, ki se uporabljajo pri bogatenju mineralnih surovin. Med problematičnimi rudarskimi odpadki je jalovina⁶, ki zaradi svoje specifičnosti (vsebnost okolju škodljivih kemikalij) zahteva posebne postopke in ukrepe pri ravnanju oz. odlaganju na odlagališča rudarskih odpadkov. Območja, kjer so rudniki in odlagališča rudarskih odpadkov ter opuščeni rudniki in odlagališča, lahko negativno vplivajo na okolje več kilometrov stran od vira onesnaženja. Zaradi rudarskih odpadkov, njihovega obsega in potencialnega onesnaževanja se tveganje za okolje in zdravje ljudi povečuje. V Sloveniji je nekaj opuščenih rudnikov (Rudnik Žirovski Vrh, rudnik svinca in cinka Mežica itd.), ki še vedno hranijo svoje zaloge, prav tako pa se povečuje število odlagališč rudarskih odpadkov, ki ponekod v okolju že predstavljajo nevarnost.

Pomanjkljivo izvajanje nadzora pri odlaganju rudarskih odpadkov na odlagališča omogoča izvajanje nezakonitih dejavnosti pri ravnanju s tovrstnimi odpadki, nezakonito širjenje površine odlagališča in posledično degradiranje okolja. V Sloveniji obratujeta dve odlagališči rudarskih odpadkov, ki predstavljata potencialno grožnjo okolju in ljudem, katerih problematiko so izpostavili tudi na Ministrstvu za okolje in prostor (B. Podlipnik in L. Stebernak, pogovor, 30. 11. 2017). To sta odlagališče hidrometalurške jalovine Boršt (Žirovski Vrh), ki je sevalni objekt oz. objekt, ki lahko ob neustreznem ravnanju, z radioaktivnim sevanjem ogroža okolje in ljudi, in odlagališče Drtija v Moravški dolini, ki je že vrsto let predmet spora med lastnikom odlagališča in tamkajšnjimi prebivalci (Malovrh, 2017).

Rudnik urana Žirovski Vrh je z odkopavanjem rude začel že leta 1982, ki je trajalo vse do leta 1990, ko so ustavili rudarska dela. Razlog za ustavitev del je bil v preveliki količini nastale hidrometalurške jalovine, ki se je s tovornjaki odvažala na odlagališče Boršt. Odlagališče je zaradi svoje lege že vrsto let ogroženo z aktivnim plazom in posledično nestabilnostjo tal. Glede na to, da govorimo o sevalnem objektu, lahko rečemo, da je nevarnost za možnost sevanja iz objekta vsakodnevno prisotna. Opravljene geotehnične analize so pokazale, da odlagališče stoji na tektonsko zelo porušenem in zelo plazovitem območju (Novak, 1979). Omenjeno odlagališče je zaradi te težave predmet večletnega spora med Ministrstvom za okolje in prostor in prebivalci Žirovskega Vrha. Več izvedenih sanacijskih postopkov degradiranega površja še vedno ni prineslo zadovoljive rešitve za obe sprti strani. Po vzoru ureditve odlagališča jamske jalovine Jazbec, naj bi se začel tudi postopek urejanja odlagališča Boršt, vendar šele po tem, ko bodo izvedli vse ukrepe za stabilizacijo terena, ki pa trajajo že vse od leta 2007 in ni videti, da bi se kmalu končala (Ministrstvo za okolje in prostor, 2017a, 2017b).

⁶ Jalovina je kamnina, ki jo najdemo v nahajališčih mineralnih surovin in ni gospodarsko pomembna – jalova, od koder tudi izhaja ime jalovina (Pavšič, 2006).

Podjetje Termit d.o.o. se ukvarja z odkopom kremenovega peska, ki se pretežno uporablja v gradbeni industriji. Veliko odkopanega kremenovega peska se uporabi v livarski industriji. Omenjeno podjetje si prizadeva za saniranje odkopnih jam in zato »uporabljen« pesek iz livarn uporabijo za zasipanje odkopnih jam (Pavlin, 2007). Na odlagališču Drtija so tamkajšnji prebivalci opazili snovi modre barve in sluzaste strukture, za katere menijo, da niso izvora, ki bi ustrezal kriterijem za odlaganje na tamkajšnje odlagališče. Z dovažanjem vedno novega materiala na odlagališče se je pojavil problem širjenja površine odlagališča na kmetijska zemljišča, za kar pa podjetje naj ne bi imelo ustreznega soglasja države (Malovrh, 2017). Podjetje je v času svojega delovanja prejelo več nagrad za izvajanje okolju najbolj prijaznih postopkov sanacije degradiranega območja, vendar pa je v poročilih inšpekcijskih služb in okoljskih analizah laboratorijev zaznati izpodbijajoče si trditve škodljivih vplivih odlagališča na okolje (Geološki zavod Slovenije, 2017; Malovrh, 2017; Petkovšek, 2012).

K storitvi različnih kaznivih dejanj zoper okolje botrujejo različni biološki (genski zapis, patološko iskanje dražljajev, vznemirjenje ipd.), psihološki (poškodbe možganov, učenje s posnemanjem ali neposredno izkušnjo, slaba samopodoba ipd.), sociološki (okolje, strukturni pritiski, subkulture, družbena raznolikost, kulturni konflikt ipd.) in ekonomski (materialna korist, želja po potrjevanju vpliva in moči ipd.) dejavniki. Zato je izrednega pomena dobro poznavanje kriminoloških teorij, ki pojasnjujejo vzroke ekološke kriminalitete.

3 VZROKI EKOLOŠKE KRIMINALITETE Z VIDIKA KRIMINOLOŠKIH TEORIJ

Skozi zgodovino smo bili (in še vedno smo) priča številnim teoretičnim razlagam, ki pojasnjujejo kriminalno vedenje (Eman, 2012). Klasična kriminološka šola je zagotovo ena tistih, ki je imela velik vpliv pri raziskovanju vzrokov kriminalnega vedenja. Raziskovalci so bili osredotočeni na idejo o svobodni volji posameznika (Meško, 2016), kar je rdeča nit teorije razumskega izbora (Kanduč, 2008). Storilec je torej neodločen, ali bo storil določeno kaznivo dejanje in tehta med pozitivnimi in negativnimi posledicami storitve. Kaznivo dejanje izvede šele takrat, ko je prepričan, da bo od storitve takega dejanja imel več dobrega (denar in bogastvo) kakor slabega (aretacija, zapor ipd.). Avtorja teorije rutinskih dejavnosti⁷ postavljata v ospredje družbene spremembe kot vzrok za storitev kaznivega dejanja. Cohen in Felson (1979) poudarjata, da so ravno družbene spremembe odločilne pri tem, ali bo posameznik storil kaznivo dejanje ali ne. Neenakomerno porazdeljeni življenjski standardi in slabša kakovost življenja, ustvarjata priložnosti za kriminaliteto, ki jo velikokrat izvajajo pripadniki nižjih družbenih slojev. Večja svoboda in blaginja ustvarjata stranski proizvod – premoženjsko kriminaliteto (Kanduč, 1999). Pozitivistična kriminologija se je pojavila kot odgovor na strogo klasično šolo, znotraj katere so se izoblikovale številne kriminološke teorije v treh pomembnejših skupinah – biološke, psihološke in sociološke teorije.

⁷ Razvila sta jo Cohen in Felson (1979). Teorija rutinskih dejavnosti se vedno več uporablja pri razumevanju kriminalitete in kot temelj za oblikovanje strategij prevencije.

Biološke razlage vzrokov kriminalnega vedenja, za razliko od klasične kriminološke šole, izhajajo iz predpostavke, da je kriminalnost človeku prirojena in gensko prenosljiva. Avtorji bioloških teorij so poudarjali pomen fizičnih lastnosti posameznika in nepravilno delovanje hormonov, poškodbe možganov in genski zapis. Po zgledu bioloških teorij so za pojav kriminalnega vedenja krivi primanjkljaji, kot na primer inteligenca. Potencialni storilec se v življenju sooča z dolgčasom in išče vznemirjenje za potešitev svojih potreb – teorija patološkega iskanja dražljajev (Meško, 2016). Cilj je potešitev želja in posameznik bo vse svoje aktivnosti usmeril v uresničitev le-tega, ne glede na to, ali bo pri tem uporabil nezakonite prijeme. Storilec v tem primeru nima primarne želje po poškodovanju osebe ali predmeta, temveč želi na vsak način umiriti notranje vzbujenje, ki je lahko povezano tudi s človekovo psihološko naravo.

Avtorji psiholoških teorij so bili prepričani, da kriminalno vedenje povzroča motiv posameznika in osebno dožemanje kriminalitete. Sigmund Freud je z razvojem psihoanalitične teorije želel dokazati vzročnost kriminalnega vedenja. Prepričan je bil, da obstaja povezava med psihološkim dožemanjem zunanjega sveta in notranjimi impulzi, ki »prisilijo« posameznika v družbi nedopustno vedenje. Po Freudovem mnenju je človek antisocialno bitje, ki stori določeno kaznivo dejanje pod vplivom nezavednih impulzov (npr. slabi družinski odnosi, slaba vzgoja in starševstvo) in jih krepi skozi različne stopnje moralnega razvoja (teorija moralnega razvoja) (Meško, 2016). Posamezniki, ki izhajajo iz družin, kjer so moteni osnovni medsebojni odnosi velikokrat (tudi zaradi obsojanja družbe) ustvarijo negativno samopodobo (teorija jaza oz. sebstva) in začne odstopati od konvencionalnih vrednot in norm. Želja po pripadnosti določenemu krogu ljudi, spoštovanju posamezniku ali skupini sprejemljivih vrednot in norm ustvarja podlago za pojav subkulture. Subkulturi pridruženi posamezniki sprejmejo nove vrednote in se podredijo novim, zanj sprejemljivejšim pravilom in preko teorije socialnega učenja⁸ postane del nove družbe (Meško, 2016). Psihološki dejavniki veliko pripomorejo k prestopniškemu vedenju, vendar kaznivih dejanj najverjetneje ne bi mogel storiti, če ne bi obstajali tudi družbeni dejavniki.

Sociološke teorije opredeljujejo pomembnost družbenega okolja, v katerem živimo in ki lahko pomembno vpliva na storitev kaznivih dejanj. Kadar govorimo o socioloških teorijah, ne moremo mimo tega, da vsaj ne omenimo velikega znanstvenega prispevka Čikaške ekološke šole k pojasnjevanju družbenih dejavnikov kot vzrok kriminalitete. Med teorijami, ki pojasnjujejo odklonsko vedenje, moramo omeniti Parka, Burgeesa in McKenzieja (1925), ki so oblikovali teorijo koncentričnih krogov ter z njimi razdelili mesto na 5 območij. Ugotovili so, da je kriminalitete bistveno več v samem središču mesta, in kot razlog navedli šibek družbeni nadzor, večja količina prebivalstva in omejen prostor (Filipčič in Šelih, 2015). Družbena struktura je celota določenih družbeno sprejemljivih pravil in hkrati dovoljuje nestrinjanje s temi pravili. Zaradi družbene raznolikosti in prekinjenih družbenih vezi prihaja do družbene dezorganizacije, ki jo lahko povzroči tudi neravnovesje vrednot in norm (Filipčič in Šelih, 2015; Masters in Roberson, 1990). Z zanikanjem primarnih vrednot in ustvarjanjem novih

⁸ Teorija socialnega učenja razlaga odklonsko vedenje kot naučeno, neposredno izkušeno ali spodbujeno z določenimi nagradami.

posamezniki zanetijo kulturni konflikt (teorija kulturnega konflikta, katere avtor je Thorsten Sellin). Posledično se ustvari skupina enako mislečih, ki izmenjujejo svoja, dokaj podobna mnenja in stališča o določenem problemu (teorija različnih druženj, ki jo je razvil Edwin Sutherland).

Cloward in Ohlin (1960) ter Cohen (1955) so vodilni predstavniki teorij strukturnega pritiska. Poudarjajo ugotovitve svojih raziskav, ki pravijo, da so priložnosti in pritiski tisti, ki pri posamezniku povzročajo odklonsko vedenje. Družbene spremembe⁹ povzročajo dezorganizacijo in posledično nejasnosti glede upoštevanja vrednot in norm, ki v času sprememb izgubijo svoj namen (Meško, 2016). Razpad družbenih norm, vrednot in vezi med posameznikom ter družbo je Emile Durkheim poimenoval anomija (Kanduč, 1998; Meško, 1998). V času anomije so vsa pravila brez pomena in velja splošen kaos, ki ga pretkani ter na svoj način pametni posamezniki izkoristijo v svojo korist. Pomanjkanje nadzorstvenih mehanizmov omogoča priložnosti za storitev nezakonitega dejanja in se s tem okoristiti. (Pre)obsežnost posedovanih materialnih dobrin se uporablja kot merilo uspeha, kar pa ni le značilnost trenutnega časa, temveč gre za staro tendenco družbe, ki se odraža tudi v nespoštovanju človekovega zdravja, onesnaženosti okolja in življenjskega prostora živali.

Nadzorstvene teorije zajemajo teorije, ki se ukvarjajo z vprašanjem, kaj motivira storilca h kršenju pravil oz. zakaj večina ljudi ne krši teh pravil. Teorija o družbeni vezi (Hirschi, 1969) poudarja pomen socializacije posameznika, ki bi v nasprotnem primeru postal delinkventen. Osebo na neki način prisilimo v upoštevanje uveljavljenih pravil, ki se jim uspešno ali manj uspešno tudi podredi. Podrejanje pravilom na dolgi rok prinese konformnost v družbeno strukturo (Hirschi, 1969). Posameznika z družbo vežejo družbene vezi in če so te oslABLJENE, se pojavi vedenje, ki ga družba prezira. Reckless (1961) je opredelil zunanje in notranje dejavnike, ki pomagajo posamezniku obvladovati svoje vedenje. Teorijo je poimenoval teorija brzdanja, ki je po ideji podobna Reisovi teoriji o osebni in družbeni kontroli. Slednja poudarja odsotnost ponotranjenih norm in nasprotovanje primarnih pravil družbe (Reiss, 1951).

Simbolični interakcionizem obsega teorije, ki se osredotočajo na druženje oz. povezave med ljudmi, ki so kršili družbena pravila in bili posledično izločeni iz primarne družbe. Becker (1963) je v svoji študiji takšne ljudi poimenoval »outsiderji« ali izobčenci. Odstranjeni iz primarne družbe zdaj iščejo druge poti (tudi nezakonite), da bi dosegli svoje cilje. Glede na to, da so na neki način že označeni (teorija etiketiranja (Haralambos in Holborn, 1999)) kot prestopniki, je storitev kaznivega dejanja le še vprašanje časa. Iz tega lahko sklepamo, da (čezmerno) postavljanje pravil ni nujno dobro za družbo – ustvarjanje deviantnih subkultur, ki nasprotujejo ustaljeni praksi primarne kulture (Becker, 1963). Storilca mora za storitev kaznivega dejanja nekaj motivirati in biti popolnoma prepričan, da bo storil to dejanje. Posameznik je lahko zaradi propadle vladajoče oblasti ali spremenjenih političnih gibanj potisnjen v revščino. Ne glede na to, koliko poštenosti in dobrote premore človek, ga trenutna stiska privede v situacijo, da se odloči poseči po nezakonitih prijemih za doseg svojega cilja. Na to lahko vplivajo

⁹ Menjava oblasti, menjava političnega režima ipd.

tudi drugi dejavniki, na katere posameznik nima nobenega vpliva in lahko le mrko gleda, kako se mu pred očmi podira svet. Glavno merilo uspeha je danes v materialnih dobrinah, bogastvu in osebni lastnini, kar je temelj ekonomskih teorij.

Med pomembnejše ekonomske teorije, ki razlagajo vzroke pojava ekološke kriminalitete, štejemo teorijo družbenega tveganja, teorijo dobička, teorijo legitimnosti, zeleno sociološko teorijo in teorijo ekološke modernizacije v povezavi s teorijo rutinskih dejavnosti (Cohen in Felson, 1979) in teorijo razumskega izbora (Cornish in Clarke, 1986). Ekonomske teorije se osredotočajo na družbeno neenakost, razlike v tehnološkem razvoju, družbeno tveganje, nespoštovanje okoljskih predpisov in ostalo problematiko, ki verjetno ne bi obstajala, če ne bi obstajal človek. Vsi naštetih dejavniki pripomorejo k izkoriščanju šibkega nadzora, slabo realizirane okoljske zakonodaje in k doseganju okoljskih standardov s pomočjo finančnih mahinacij. Vse naštetih in še več imenujemo tudi ekološka kriminaliteta¹⁰, ki se uspešno povezuje tudi z drugimi oblikami kriminalitete (kriminaliteta belih ovratnikov¹¹, kriminaliteta države¹², organizirana ekološka kriminaliteta ipd.). Posamezni akterji ekološke kriminalitete tvorijo učinkovito celoto in z medsebojnim povezovanjem na neki način zagotavljajo učinkovito izvedbo nezakonitih dejanj zoper okolje. Avtor teorije družbenega tveganja Beck (1992) se sprašuje, kako obstoječa tveganja narediti nenevarna in kljub temu omogočiti nemoteno modernizacijo brez škodljivega vpliva na okolje. Beck (1992) je sicer postavil pet tez, s katerimi bi rešil omenjeno težavo, vendar na drugi strani poudarja problem, da se bo človeštvo prilagodilo na to nenormalno stanje in ga sprejelo kot nekaj normalnega. Okoljsko problematičnim stanjem se v preteklosti ni posvečalo prevelike pozornosti (morda zato, ker nismo bili »prisiljeni« k uresničevanju visokih evropskih in svetovnih okoljskih standardov), vendar pa se je z vstopom Slovenije v EU to spremenilo. V želji po uspehu in bogastvu prenekateri vplivni gospodarstveniki uporabljajo nezakonite metode dela in poslovanje. Če teorijo dobička (Becker, 1968) povežemo s teorijo razumskega izbora (Cornish in Clarke, 1986), ugotovimo, da je tehtanje med čim večjim dobičkom in kaznijo (v primeru nezakonitega ravnanja) postala stalnica podjetij v Sloveniji in širše. Boj za obstanek med poplavo medsebojno konkurenčnih podjetij, tekmovanje v kakovosti in količini proizvodov ter izboljšava tehnologij je podjetja prisilila, da se ne ozirajo toliko na okolje, temveč svojo energijo usmerijo v ekonomski uspeh. Podjetja morajo za svoj obstoj in delovanje pridobiti odobravanje družbe oz.

10 Ekološka kriminaliteta je vsako začasno ali trajno odklonsko dejanje, ki je zakonsko določeno in opredeljeno kot kršitev zoper okolje (Eman, 2011). Omenjeni pojem ni nov pojav in se dnevno pojavlja v slovenskem in tujem prostoru. Kazniva dejanja zoper okolje predstavljajo storilcem dejavnost z nizkim tveganjem in visoko materialno koristjo.

11 Kriminaliteta belih ovratnikov je skupek vplivnih političnih in gospodarskih subjektov, ki z nezakonitimi dejanji izkoriščajo svojo moč in nadvlado (Meško, 2016). Pojem beli ovratniki oz. kriminaliteta belih ovratnikov je oblikoval Edwin Sutherland in tako imenoval ljudi višjega družbenega sloja, za katere načeloma ne veljajo enaka pravila kot za ostalo prebivalstvo. Kazniva dejanja kriminalitete belih ovratnikov so zavarovalniške goljufije, lažni stečaj, potrošniška goljufija, davčna utaja, podkupovanje, korupcija itd. (Adler, Mueller in Laufer, 1998).

12 Kriminaliteto države najlažje povežemo s korupcijo, podkupovanjem, izigravanjem državnih regulativ, državno korporacijsko kriminaliteto, kriminaliteto v zvezi z naravnimi nesrečami, policijskim nasiljem, zlorabo položaja, povezanost države z organizirano kriminaliteto itd. (Green in Ward, 2004).

mora odnos temeljiti na teoriji družbene pogodbe. Teorija legitimnosti (Dowling in Pfeffer, 1975) družbi omogoča postavljanje pravil in okvirjev, znotraj katerih lahko (zakonito) deluje določeno podjetje.

Človek je družbeno bitje, ki razvija svoj umski potencial. Zaradi različnih dejavnikov lahko posameznik zaide na stran poti. Ob zavedanju, da se ekološka kriminaliteta izplača, da je tveganje nizko in zaslužek velik, se želja po kaznivih dejanjih in lahkem dobičku le še poveča. Barry (2005) je z ekološko sociološko teorijo posredno pokazal, da je človek uničil naravo in da ločitev narave in človeka ne bi bila tako slaba zamisel. Vendar tega žal ne moremo narediti, lahko pa do določene meje socializiramo in ozavestimo ljudi, da živijo skladno z zakoni narave. Avtor teorije si prizadeva k vrnitvi človečnosti v ljudi in k spoštovanju virov, ki nam jih ponuja narava (Barry, 2005). Kljub naprednemu razvoju tehnologije moramo paziti na negativne posledice, ki jih povzročamo okolju. S teorijo ekološke modernizacije je moč proučiti sodobni družbeni in gospodarski sistem ter skupne cilje usmeriti v trajnostni razvoj in zeleno gospodarstvo (Kirn, 2008). Na podlagi teorije ekološke modernizacije je Kirn (2008) oblikoval predloge, ki bi organizacije spremenile v »bolj zelene« oz. okolju prijazne: ekološko-tehnične inovacije, okolju prijazno označevanja proizvodov, analiza življenjske dobe proizvodov, redno ocenjevanje vplivov na okolje itd.

Z različnimi kriminološkimi teorijami pojasnjujemo tudi vzroke ekološke kriminalitete, ki se pojavljajo v rudarstvu. Bioloških, psiholoških, socioloških in ekonomskih dejavnikov, ki povzročajo kriminalno vedenje, ne moremo izbrisati, temveč jih lahko bolj ali manj uspešno omejujemo in zmanjšujemo s tehnikami preprečevanja ekološke kriminalitete. Med najučinkovitejšimi tehnikami preprečevanja ekološke kriminalitete sta situacijsko in socialno preprečevanje ekološke kriminalitete.

4 SITUACIJSKO PREPREČEVANJE EKOLOŠKE KRIMINALITETE NA PODROČJU RUDARSTVA

Problematika ureditve odlagališč rudarskih odpadkov je večplasten problem, kar pomeni, da ni problematično le upravljanje s to vrsto odlagališč odpadkov, temveč je težava tudi v interesu posameznikov ali skupin glede ureditve celotnega rudarskega sektorja. Zaradi pomanjkljivega spremljanja postopkov odlaganja rudarskih odpadkov in nadzora nad postopki sanacije degradiranih območij prihaja do nezakonitih dejavnosti (mešanje strupenih snovi v zemlino, nezakonito širjenje zemljišča odlagališč, prirejanje transportnih dokumentov in količine odloženih odpadkov, uvoz okolju škodljivih odpadkov iz drugih držav, podkupovanje uradnih oseb z namenom prikrivanja dejanskega stanja, prirejanje poročil o okoljskih analizah, izkoriščanje t. i. lukenj v (okoljski, gradbeni ipd.) zakonodaji itd.). S primarnim preprečevanjem ekološke kriminalitete pripomoremo k temu, da se problematika začne obravnavati, ko so zaznane že minimalne nepravilnosti. Pomembno vlogo pri odkrivanju kriminalitete v tem primeru imajo zaposleni, ki so dolžni prijaviti vsako morebitno kaznivo dejanje (podkupovanje, prirejanje podatkov, izsiljevanje, prisiljevanje k sodelovanju pri

nezakonitih poslih ipd.). Težava se pojavi takrat, ko imajo zaposleni od storitve kaznivega dejanja posredno ali neposredno korist. Splošne modele preprečevanja kriminalitete delimo v tri stopnje. To je primarno¹³, sekundarno¹⁴ in terciarno¹⁵ preprečevanje kriminalitete (Hughes, 2006). Osnovno delitev preprečevanja kriminalitete predstavljata socialno in situacijsko preprečevanje kriminalitete (Hughes, 2006). Z metodami socialnega preprečevanja ekološke kriminalitete s spremembo družbenega okolja in iskanjem motivacije storilca za storitev nekega dejanja, pripomoremo k zgodnjemu odkrivanju kriminalitete. Z metodami situacijskega preprečevanja ekološke kriminalitete pa zmanjšamo priložnosti oz. se bolj osredotočamo na situacije in samo dejanje (Hughes, 2006), ki so bolj predvidljive kakor storilec kaznivega dejanja zoper okolje (Clarke, 1983; Meško, 2000; Weisburd, 1997). V prispevku smo večjo pozornost namenili tehnikam situacijskega preprečevanja kriminalitete, ki so nam v pomoč pri proučevanju ekološke kriminalitete na področju ureditve odlagališč rudarskih odpadkov.

Situacijsko preprečevanje kriminalitete obsega uporabo tehnik, s katerimi zmanjšujemo škodo, nastalo z zakonsko prepovedanimi dejanji (Hughes, 2006). Teorija razumskega izbora (Cornish in Clarke, 1986), teorija rutinskih dejavnosti (Cohen in Felson, 1979) in teorija branjenja prostora (Newman, 1996) predstavljajo pomembna teoretična izhodišča situacijskega preprečevanja kriminalitete. Prva teorija temelji na sprejemanju odločitev o tem, ali določeno kaznivo dejanje prinaša ekonomske koristi in ima za posledico milo kazen. Druga teorija poudarja (a) priložnosti kot pomemben sestavni del pri storitvi kaznivega dejanja (Rosenbaum, Lurigio in Davis, 1998) in (b) rutinske dejavnosti kot del vsakodnevnega življenja posameznika, ki predstavljajo vzrok za storitev kaznivih dejanj (McLaughlin, 2006). Zadnja teorija, teorija o branjenju prostora, predstavlja arhitekturne in druge ukrepe, ki pripomorejo k oblikovanju varnejšega bivalnega okolja ter posledično vplivajo na zmanjšanje kriminalitete. Varno bivalno okolje lahko dosežemo z okrepljenim občutkom teritorialnosti, branjenjem okolice, povečanim nadzorom in izboljšano vizualno podobo (Muncie, 2006).

Med utemeljitelje teorije situacijskega preprečevanja kriminalitete prištevamo tudi Ronalda V. Clarka, avtorja tehnik situacijskega preprečevanja kriminalitete (Hughes, 1998). Clarkov (1997) okvir pristopa k situacijski prevenciji ima poudarek na teoretičnih temeljih, standardni metodologiji akcijskega raziskovanja, izboru tehnik za zmanjševanje priložnosti in ovrednotenih praktičnih preizkusih (študijah). Sprva so bile tehnike razdeljene v tri skupine z 12 tehnikami, kasneje je Clark dodal še dve skupini in še 13 tehnik (Clarke, 1997; Cornish in Clarke, 2003). Clarkove tehnike situacijskega preprečevanja kriminalitete prenesemo na področje ekološke kriminalitete in rudarstva v Sloveniji.

13 *Primarno preprečevanje kriminalitete obsega aktivnosti in tehnike, s katerimi zmanjšujemo priložnosti za storitev kaznivega dejanja, in usmerja pozornost na samo kaznivo dejanje kakor na storilca (Hughes, 2006).*

14 *Sekundarno preprečevanje kriminalitete pomeni, da pozornost usmerimo na storilca in z določenimi tehnikami vplivamo nanj, preden bo storil kaznivo dejanje (Hughes, 2006).*

15 *Terciarno preprečevanje kriminalitete obravnava že znane storilce in zmanjšuje priložnosti, da bi storilec ponovno storil neko kaznivo dejanje (Hughes, 2006).*

4.1 Uporaba Clarkovih tehnik za situacijsko preprečevanje ekološke kriminalitete na področju odlagališč rudarskih odpadkov

Clarke je tehnike situacijskega preprečevanja kriminalitete razdelil v pet skupin s 25 tehnikami. Splošno se skupine delijo na (1) povečanje navora¹⁶, (2) povečanje tveganja¹⁷, (3) zmanjševanje nagrad¹⁸, (4) zmanjševanje provokacij¹⁹ in (5) odprava izgovorov²⁰ (Center for Problem-Oriented Policing [CPOP], 2018). Clarkove tehnike so na področje ekološke kriminalitete prvi prenesli dr. Gorazd Meško, dr. Katja Eman, Klemen Bančič in dr. Charles B. Fields. Njihovo delo z naslovom *Situacijsko preprečevanje ekološke kriminalitete* je predstavljeno tudi v knjigi *Ekološka kriminaliteta in varovanje okolja – multidisciplinarne perspektive* (Meško, Bančič, Eman in Fields, 2012).

Povečanje navora

Okrepitev tarče pomeni uporabo arhitekture in načrtovanje krajine²¹, ki varuje prostor pred uničenjem. Jasne označbe poti in objektov, ki usmerjajo ljudi na urejene pešpote in površine, na katerih se lahko zadržujejo z dovoljenjem ter usmerjajo vozila na ceste, ki povezujejo objekte ali varovane površine. Za **nadzor dostopov** je splošno uporaben in zelo učinkovit carinski nadzor, pri katerem imajo cariniki pomembno nalogo pri odkrivanju potencialnih storilcev ekološke kriminalitete. Učinkovit carinski nadzor pripomore k preprečevanju uvoza prepovedanih snovi, ki so škodljiva za okolje in zdravje ljudi. **Pregled pri izhodu** ima podobno funkcijo kot carinski pregled, saj se kontrolira izvoz prepovedanih snovi, ki bi lahko onesnažila okolje. Z onesnaženjem okolja v sosednjih državah se lahko ob večji ekološki katastrofi posledično onesnaži tudi slovensko ozemlje. Za **odvracanje storilcev** je pomembna izgradnja primerne infrastrukture in cestnih povezav do odlagališč rudarskih odpadkov ter preureditev lokacij divjih odlagališč, do katerih dostop z vozili ni mogoč. Uporaba arhitekture in načrtovanje krajine, ki varuje prostor pred uničenjem. Jasne označbe poti in objektov, ki usmerjajo ljudi na urejene pešpote in na površine, na katerih se lahko zadržujejo z dovoljenjem. Pri **nadzoru orožja ali orodja** moramo biti posebej pozorni na kemikalije ali druga sredstva, ki lahko trajno ogrožajo okolje in zdravje ljudi. Največkrat so to radioaktivne snovi in jalovina v rudarstvu, ki lahko v okolju povzročijo ogromne in nepopravljive negativne posledice (Clarke, 1997; Meško et al., 2012).

16 Tehnike povečanja navora so: okrepitev tarče, nadzor dostopov, pregled pri izhodu, odvracanje storilcev in nadzor orožja ali orodja (Center for Problem-Oriented Policing [CPOP], 2018).

17 Tehnike povečanja tveganja so: okrepitev varovanja, pomoč naravnemu nadzoru, zmanjšanje anonimnosti, uporaba upravljačev prostora in okrepitev formalnega nadzora (CPOP, 2018).

18 Tehnike zmanjševanja nagrad so: prikrovanje tarč, odstranitev tarč, identifikacija lastnine, prekinitev trgov in onemogočanje koristi (CPOP, 2018).

19 Tehnike zmanjševanja provokacij so: zmanjševanje frustracij in stresa, izogibanje sporom, zmanjševanje čustvene vznemirjenosti, nevtralizacija pritiskov vrstnikov in odvracanje od posnemanja (CPOP, 2018).

20 Tehnike odprave izgovorov so: določitev pravil, objava navodil, vzbujanje vesti, podpiranje privolitev in nadzor prepovedanih drog in alkohola (CPOP, 2018).

21 Gradnja cest, postavitev ograj in drugih ovir, ki onemogočajo dostop do varovanih objektov.

Povečanje tveganja

Za storilca pomeni tveganje, da je lahko zaloten pri kaznivem dejanju, kar je signal zanj, da se dejanje ne izplača. **Varovanje okrepimo** z razširitvijo kadra (varnostniki, redarji, vratarji ipd.), ki opravlja varnostne naloge. Prioriteta okrepiteve varovanja je tudi ustrezna razporeditev alarmnih naprav in sistemov za merjenje onesnaženosti zraka, voda, zemljine ipd. **Pomoč naravnemu nadzoru** pomeni, da uredimo lokacije, ki predstavljajo potencialno lokacijo za nastanek divjega odlagališča rudarskih odpadkov. Za lažje prijavljanje zaznanih okoljskih kršitev bi bilo dobro vzpostaviti anonimno telefonsko številko, kamor bi lahko brez strahu prijavljali zaznana kazniva dejanja zoper okolje. Z **zmanjšanjem anonimnosti** dosežemo večjo prepoznavnost in vidnost potencialnega storilca. Z javno objavo storilca kaznivega dejanja zoper okolje in posledic samega dejanja bi lahko dosegli pozitivno posledico sramotenja – storilec zaradi sramu pred javnostjo dejanja najverjetneje ne bo ponovil. Ne glede na sramoto je v ospredju problematika današnjega časa o morali in nedotakljivosti vplivnih storilcev – direktorjev (državnih) podjetij. **Uporaba upravljavcev prostorov** je pomembna za večji nadzor na delovnem mestu in povečanje pozornosti na pojavne znake ekološke kriminalitete, kot je npr. kup javno vidnih rudarskih odpadkov, ki bo z nalaganjem novih rudarskih odpadkov postal večje divje odlagališče. Gozdarji, kmetovalci in drugi delavci, ki večino časa preživijo na naravnih območjih (tudi zakotnih predelih), kjer obstajajo potencialne lokacije za nezakonito odlaganje rudarskih odpadkov, bi lahko bistveno pripomogli državnim organom pri odkrivanju pojava ekološke kriminalitete – zaznavanje znakov kaznivih dejanj zoper okolje. Policija in inšpekcijske službe so glavni predstavniki **formalnega nadzora**, ki se ukvarjajo s kaznivimi dejanji zoper okolje. Za nadzor (nezakonitega) širjenja odlagališč rudarskih odpadkov in spremljanje stanja okolja bi lahko uporabili različna računalniška orodja²² ter vzpostavili združene baze elektronskih podatkov za lažji nadzor (Clarke, 1997; Meško et al., 2012).

Zmanjšanje nagrad

Nagrado predstavlja tarča, ki jo moramo storilcu narediti nezanimivo. To lahko storimo z umikanjem ali **prikrivanjem potencialnih tarč**, da so te manj vidne oz. manj vpadljive. K manjšemu izpostavljanju tarč pripomore urejanje poti in postavitev infrastrukture stran od občutljivejših površin ter iskanje novih metod zakrivanja. Tehnika **odstranitve tarč** pomeni premik potencialno ogrožene tarče na varen, težje dostopen kraj. V primeru podjetij lahko z izdanimi dovoljenji prepovemo izvajanje določene dejavnosti in s tem zavarujemo tarčo oz. jo odstranimo. **Identificiranje lastnine** je zelo pomembno pri nezakonitem odlaganju rudarskih odpadkov v naravo in iskanju lastnika teh odpadkov. Identifikacijo lastnine v primeru rudarskih dejavnosti predstavlja (med drugim

²² Atlas okolja (več na http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso in <http://gis.arso.gov.si/geoportal/catalog/tematske/tematske.page>), Geografski informacijski sistem (GIS) (več na <http://www.islovenija.si/gisapp/>), Prostorski informacijski sistem občin (PISO) (več na <http://www.geoprosor.net/PisoPortal/Default.aspx?>), Zbirni kataster gospodarske javne infrastrukture (več na <http://www.e-prostor.gov.si/zbirke-prostorskih-podatkov/zbirni-kataster-gospodarske-javne-infrastrukture/>) in drugi.

tudi) transportna dokumentacija, ki označuje količino in vrsto odpadne snovi. V rudarstvu je najbolj problematična jalovina, saj vsebuje kemikalije, ki se uporabljajo pri bogatenju mineralnih surovin in so ob nepravilnem ravnanju lahko okolju nevarne. Za **prekinitiv trg** je White (2008) predlagal strogi nadzor transporta, oviranje distribucijskih kanalov in podobno. S tem onemogočimo, da bi storilec ukradene stvari zamenjal za denar ali drugo vrednejšo dobrino. Določena podjetja, ki se ukvarjajo z dejavnostmi ravnanja z rudarskimi odpadki, uporabljajo nezakonit izvoz in uvoz rudarskih odpadkov za zmanjšanje stroškov. Zaradi tega so nekatere države za lastno zaščito zakonsko že prepovedale uvoz raznih vrst odpadkov. Potencialne tarče storilcu predstavljajo korist, zato moramo le-to onemogočiti. **Onemogočanje koristi** pomeni, da podjetja, ki slabo vplivajo na okolje, izločimo iz sistema zakonitih državnih poslov in tako zaščitimo okolje pred nezakonitimi dejavnostmi ter čezmernim poseganjem v naravo (Clarke, 1997; Meško et al., 2012; White, 2008).

Zmanjševanje provokacij

Odklonsko vedenje, gneča in nemir povzročajo provokacije, na katere se ljudje različno odzovemo. Za zmanjšanje provokacij preventivno uporabimo tehniko **zmanjševanja frustracij in stresa**, ki jih povzročajo predolgi, zapleteni in predragi postopki izdaje dovoljenj²³. Problematici so tudi postopki pridobivanja dovoljenja za odstranjevanje nevarnih odpadkov. Prosilci dovoljenj navadno zaradi dolgega čakanja in stroškov obupajo, odpadke nezakonito odstranijo v naravo in tako rešijo svojo težavo na škodo okolja. Do sporov navadno prihaja med lastniki zemljišč in uničevanjem lastnine. Večje težave se pojavijo, kadar je na eni strani lastnik fizična oseba oz. kmetovalec in na drugi strani država ali državno podjetje z dobro usposobljenim pravnim kadrom, da preko sodišča doseže svoj prav. V **izogib sporom** je treba zagotoviti pravno pomoč vsem lastnikom zemljišč in postaviti zaščitne ograje za preprečevanje nezakonitega širjenja zemljišča. Slednje je zelo dobra tehnika v boju proti protipravnemu prilaščanju zemljišč. Redko so za pojav ekološke kriminalitete kriva čustva, vendar lahko z **zmanjševanjem čustvene vznemirjenosti** pravočasno odkrijemo storilce in jim nudimo ustrezno psihološko pomoč. Govorimo o naklepnem dejanju, kot je npr. požig zaradi vznemirjenja in adrenalina – piromanija. V današnjem času je cilj vsakega posameznika le še dobiček, zato je medsebojno spodbujanje, tekmovanje in primerjanje z drugimi, vsakdanji pojav na delovnem mestu. Direktorji so izpostavljeni pritiskom podrejenih in ne nazadnje tudi nadrejenim, če je država lastnik določenega podjetja. Pritiske in tekmovalnost omejimo s tehniko **nevtralizacije pritiskov vrstnikov ali sodelavcev**. Takšno vedenje je velikokrat moteče in s tehniko **odvrčanje od posnemanja** dosežemo, da se takšne stvari ne bi več ponavljale. Tehniko lahko primerjamo s teorijo razbitih oken, ki pravi, da je videz okolice bistvenega pomena za pojav kriminalitete. Urejena okolica ponuja manj možnosti za pojav kriminalitete kakor neurejene in že na pogled neprivačne ulice (Clarke, 1997; Cornish in Clarke, 2003; Meško et al., 2012).

²³ Okoljevarstvena dovoljenja, obratovalno dovoljenje, dovoljenje za raziskovanje in izkopavanje itd.

Odprava izgovorov

Veliko ljudi ni seznanjenih z določenimi pravili obnašanja in jih posledično tudi kršijo. **Določitev pravil** omogoča odpravo nejasnosti in nerazumevanja sprejemljivega vedenja posameznika. Z **objavo navodil** in večjim informiranjem v medijih lahko ozavestimo širšo množico ljudi o tem, kakšno vedenje je sprejemljivo, ter s poenostavitvijo pravil in postavitvijo prioritet rešimo prenekatero okoljsko težavo. Z osredotočanjem na določena kazniva dejanja **spodbujamo vest** pri posamezniku, da prepovedanega dejanja ne bi storil. Uporabimo lahko opozorilna in nazorna sporočila o nevarnosti onesnaževanja okolja, s poudarkom na žrtvah (okolje in ljudje). **Podpiranje privolitev** je poudarjanje, da je pravilno in sprejemljivo vedenje skoraj preprostejše kakor storitev kaznivega dejanja. Evropska unija je glavni vir financiranja in spodbujanja zelenega gospodarstva (ravnanje z odpadki, inovacije, raba naravnih virov, upravljanje z vodo ipd.) v posameznih državah članicah (Evropska komisija, 2015). Subvencije in druge denarne spodbude omogočajo podjetjem, da redno in zakonito zbirajo ter odvažajo rudarske odpadke in pri tem niso omejene le na svoje finančne vire. Z nadzorovanjem prepovedanih drog in alkohola se držimo načela ničelne tolerance, kar pomeni, da je uživanje prepovedanih substanc na delovnem mestu strogo prepovedano in nedopustno. Prepovedane substance (lahko) negativno vplivajo na psihološko stanje posameznika in lahko zaradi zmanjšane prištevnosti povzročijo okoljsko škodo ali celo ekološko katastrofo (Clarke, 1997; Cornish in Clarke, 2003; Meško et al., 2012).

5 ZAKLJUČEK

Problematika ureditve odlagališč rudarskih odpadkov v Sloveniji z vidika ekološke kriminologije še ni bila izvedena, čeprav bi glede na ugotovljeno stanje morala biti že davno. Rudarstvo se že dolga leta giblje v začaranem krogu iskanja rešitev za boljše delovanje na posameznih področjih znotraj samega sektorja. Še posebej problematična so neurejena ali na videz urejena odlagališča rudarskih odpadkov, ki predstavljajo potencialno nevarnost okolju. Nekoč ena vodilnih gospodarskih panog je danes zaradi zapostavljenosti in nezanimanja za ureditev tega področja postala predmet sporov ter dala (nezakonito naravnanim) gospodarskim subjektom priložnost za izvajanje različnih oblik kriminalitete. K temu pripomore tudi raztezanje rudarskega sektorja med tri pristojna ministrstva. V Sloveniji poznamo nekaj primerov (Drtija v Moravčah, odlagališča rudnika Trbovlje-Hrastnik, Idrijski rudnik, Boršt na Žirovskem vrhu in Žerjav v Mežici), kjer dvomimo v zakonito izvajanje vseh poslov, saj se je (tudi preko medijskega razkrivanja in poročanja) pokazalo, da so inšpekcijska poročila neskladna z izjavami prič (prebivalcev okoliških krajev). Večna dilema strokovnjakov tiči v določanju in upoštevanju parametrov, ki določajo zgornjo mejo smradu, glasnosti, vizualne podobe pokrajine ipd. V okolju je težko realno oceniti, kdaj preveč smrdi, kdaj je preveč glasno in kdaj je vizualna podoba krajine tako spremenjena, da lahko govorimo o degradaciji. Ministrstvo za okolje in prostor delno ureja področje rudarskih odpadkov in odlagališč rudarskih odpadkov ter redno spremlja stanje okolja. Ministrstvo za infrastrukturo ima t. i. večinsko pristojnost in ureja področje

izdajanja dovoljenj za raziskovanje in izkopavanje. Ministrstvo za kulturo rudnike prevzame pod svoje okrilje, ko te zaprejo in postanejo del kulturne dediščine. V Sloveniji sta z vidika ekološke kriminalitete problematični dve odlagališči, in sicer odlagališče rudarskih odpadkov Boršt na Žirovskem vrhu in odlagališče Drtija v Moravški dolini. Odlagališče Boršt je klasificirano kot sevalni objekt, ki po ocenah opravljenih meritev stabilnosti tal, stoji na neprimernem, potresno ogroženem in plazovitem območju (Novak, 1979). Medijsko bolj izpostavljen primer je odlagališče Drtija, ki je predmet večletnega spora med lastniki odlagališča in tamkajšnjimi prebivalci. Slednji naj bi na odlagališču opazili snovi, ki tudi po opravljenih okoljskih analizah niso rudarskega izvora (Malovrh, 2017). Slovenija je dežela, v kateri še vedno najdemo nekaj opuščeni rudnikov (Mežica, Idrija itd.), ki hranijo zaloge in zaradi nerednega nadzorovanja vplivov na okolje predstavljajo potencialno ekološko bombo.

Problematika ureditve odlagališč rudarskih odpadkov je večplasten problem. Problematično ni le upravljanje te vrste odlagališč odpadkov, temveč je težava tudi ureditev celotnega rudarskega sektorja. Rudarskim odpadkom se ne moremo izogniti, vendar jih lahko z učinkovitimi preventivnimi ukrepi vsaj zmanjšamo, saj lahko ob nepravilnem ravnanju z njimi škodujemo okolju. Najbolj problematični rudarski odpadek z vidika varstva okolja je jalovina, ki je sicer naravni odpadni material (kamenje in pesek), vendar je »obogaten« s kemikalijami, ki se uporabljajo za bogatenje izkopanih mineralnih surovin. Z analizo obstoječe literature s področja rudarstva, rudarskih odpadkov, odlagališč rudarskih odpadkov, ekološke kriminalitete, ekološke kriminologije, vzrokov odklonskega vedenja, situacijskega preprečevanja kriminalitete in varstva okolja, smo ugotovili, da vsi naštetih elementi niso bili uporabljeni v sklopu enotne študije. Obravnavana tematika predstavlja osnovo za prvo tovrstno raziskavo na slovenskih tleh in obeta veliko možnosti za nadaljnja raziskovanja. Opravljene študije v Sloveniji in svetu se osredotočajo predvsem na laboratorijske analize, s katerimi ugotavljajo vplive nevarnih snovi na podzemne vode, zemljinu, zrak ipd. ter spremljajo splošno stanje okolja. Večina opravljenih študij se žal preveč osredotoča le na reševanje škode, ki je že storjena v okolju. Namesto tega bi se morali ukvarjati s preventivnimi temami in se posvečati predvsem oblikovanju ukrepov za preprečevanje nastanka kriminalitete in k zgodnjemu odkrivanju potencialnih storilcev. Vzroke kriminalitete lahko preučujemo s pomočjo bioloških, psiholoških in socioloških kriminoloških teorij, kadar pa govorimo o ekološki kriminaliteti, za pojasnjevanje vzrokov kriminalitete uporabimo še ekonomske teorije. Kriminalnega vedenja ne moremo preprosto izbrisati, vendar ga lahko s tehnikami situacijskega preprečevanja ekološke kriminalitete omejimo in zmanjšamo do te mere, da je v družbi še sprejemljivo.

Poznamo glavno delitev preprečevanja ekološke kriminalitete, in sicer (1) socialno preprečevanje (spreminjanje okolja in iskanje motivacije) in (2) situacijsko preprečevanje (zmanjševanje priložnosti). Z uporabo tehnik situacijskega preprečevanja kriminalitete zmanjšujemo škodo, ki je nastala z zakonsko prepovedanimi dejanji (Hughes, 2006). V večini preučevanih primerov omenjene tehnike povezujemo s teorijo razumskega izbora, teorijo rutinskih dejavnosti in teorijo branjenja prostora, ki predstavljajo pomembna teoretična izhodišča. Ronald V. Clarke je oblikoval pet skupin situacijskega preprečevanja kriminalitete

in znotraj skupin postavil 25 tehnik (Clarke, 1997). Omenjene tehnike so bile primarno oblikovane za kriminaliteto na splošno, vendar pa je tehnike mogoče preoblikovati za posamezno obliko kriminalitete oz. posamezna kazniva dejanja. Eden izmed bolj učinkovitih modelov sekundarne prevencije je zagotovo situacijska prevencija kriminalitete, kjer lahko s prilagojenimi preventivnimi ukrepi zmanjšamo priložnosti za kazniva dejanja. Menimo, da lahko učinkovito sestavljeni in izvedeni situacijsko preventivni ukrepi pripomorejo k bistvenemu zmanjšanju kriminalitete na področju rudarstva. Okoljska kazniva dejanja so kompleksna in obsežna, zato je pomembno, da tehnik ne posplošujemo in da se osredotočamo le na točno določen proučevan problem.

Glavno orodje za preprečevanje ekološke kriminalitete so še vedno zakonsko osnovana opozorila in prepovedi. Večje število zakonov in prepovedi še ne pomeni, da smo omejili okoljsko problematiko. Problem se pojavi, ko teoretično dobro zasnovani zakoni ne delujejo v praksi in ostanejo trajno zapisani na papirju kot temelj za izrek kazenske sankcije. S tem mislimo predvsem na zadnji del zakona, ki predpisuje kazenske sankcije zoper storilca ekološke kriminalitete (z zakonom določeno kaznivo dejanja se kaznuje). Kriminalizacija novih dejanj prav tako ni rešitev, saj s tem še bolj obremenimo organe pregona in jih posledično prisilimo v neučinkovitost njihovega dela. Pravi pristop in po mnenju mnogih kriminologov tudi edini pristop k reševanju okoljske problematike je sprememba miselnosti ljudi in soočenje z realnostjo posledic uničevanja okolja. Tudi White (2008) meni, da mora biti v proces preventivnih dejavnosti zoper ekološko kriminaliteto vključen interes ljudi, spoštovanje ekološkega ravnovesja, sprememba miselnosti ljudi o odpovedi gospodarski koristi v prid okolja.

UPORABLJENI VIRI

- Adler, F., Mueller, G. O.W. in Laufer, W., S. (1998). *Criminology*. Boston: McGraw-Hill.
- Bajželj, U. (1992). Underground waste deposit sites. V *Prvo mednarodno posvetovanje o gradnji predorov in podzemnih prostorov* (str. 303–314). Ljubljana: Kompas plus.
- Barry, J. (2005). *Environment and social theory*. New York: Routledge.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Toward a new modernity*. London: Sage.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *The Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.
- Brisman, A. in South, N. (2015). An assessment of Tonry and Farrington's four major crime prevention strategies as applied to environmental crime and harm. *Varstvoslovje*, 17(2), 127–151. Pridobljeno na https://www.fvv.um.si/rV/arhiv/2015-2/02_Brisman_South_rV_2015-2.pdf
- Center for Problem-Oriented Policing [CPOP]. (2018). *Twenty five techniques of situational prevention*. Pridobljeno na <http://www.popcenter.org/25techniques/>
- Clarke, R. V. (1983). Situational crime prevention: Its theoretical basis and practical scope. *Crime and Justice*, 4, 225–256.

- Clarke, R. V. (1997). Introduction. V R. Clarke (ur.), *Situational crime prevention: Successful case studies* (str. 2–44). New York: Harrow & Heston.
- Cloward, R. in Ohlin L. (1960). *Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs*. New York: Free Press.
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. Michigan: Free Press.
- Cohen, L. E. in Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608.
- Cornish, D. B. in Clarke, R. V. (1986). Situational prevention, displacement of crime and rational choice. V K. Heal in G. Laycock (ur.), *Situational crime prevention: From theory into practice* (str. 1–16). London: Her Majesty's Stationery Office.
- Cornish, D. B. in Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A replay to Eortley's critique of situational crime prevention. V M. J. Smith in D. B. Cornish (ur.), *Theory for practice in situational crime prevention* (str. 41–96). Monsey: Criminal Justice Press.
- Dowling, J. in Pfeffer, J. (1975). Organizational legitimacy: Societal values and organizational behavior. *Pacific Sociological Review*, 18(1), 122–136.
- Eman, K. (2008). Uvod v fenomenološko analizo ekološke kriminalitete. *Varstvo-slovje*, 10(1), 220–239.
- Eman, K. (2011). Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: Razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 23–24.
- Eman, K. (2012). *Crimes against the environment – comparative criminology and criminal justice perspectives* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Evropska komisija. (2015). *Zeleno gospodarstvo*. Pridobljeno na http://ec.europa.eu/environment/basics/green-economy/index_sl.htm
- Filipčič, K. in Šelih, A. (2015). *Kriminologija*. Ljubljana: GV Založba.
- Geološki zavod Slovenije. (2017). *Analiza možnih vplivov sanacijskega materiala na območju nekdanjega odkopa Drtija v lasti družbe Termit d. d. na podzemne in površinske vode*. Ljubljana: Geološki zavod Slovenije. Pridobljeno na <https://www.moravce.si/files/other/news/91/82032Analiza%20mo%20C5%BEnih%20vplivov%20sanacijskega%20materiala%20na%20obmo%20C4%8Dju%20nekdanjega%20odkopa%20Drtija%20v%20lasti%20dru%20C5%BEbe%20Termit%20dd.pdf>
- Gosar, M. (2004). Environmental impacts of metal mining. *RMZ – Materials and Geoenvironment*, 51(4), 2097–2107. Pridobljeno na <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-0DILH60D>
- Green, P. in Ward, T. (2004). *State crime: Governments, violence and corruption*. London: Pluto Press.
- Haralambos, M. in Holborn, M. (1999). *Sociologija – teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hughes, G. (1998). *Understanding crime prevention: Social control, risk and late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Hughes, G. (2006). Crime prevention. V E. McLaughlin in J. Muncie (ur.), *The Sage dictionary of criminology* (str. 85–87). London: Sage.
- Kanduč, Z. (1998). Emile Durkheim in moderna kriminologija: Anomija, kaznovanje in kriminaliteta. V R. Kocjančič (ur.), *Zbornik znanstvenih razprav* (str. 127–128). Ljubljana: Visoka upravna šola.

- Kanduč, Z. (1999). Kriminološke teorije o družbenem nadzorstvu. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(2), 116–119.
- Kanduč, Z. (2008). O nekaterih kriminoloških vidikih odgovornosti (v postmoderni perspektivi). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(3), 223–238.
- Kirn, A. (2008). Varstvo narave in kriza napredka. *Varstvo narave*, 21, 25–40. Pridobljeno na http://www.zrsvn.si/dokumenti/63/2/2008/Kirn_1337.pdf
- Malovrh, P. (29. 9. 2017). Moravska dolina zasuta s sto tisoč tonami odpadkov. *Delo*. Pridobljeno na <http://www.delo.si/gospodarstvo/podjetja/moravska-dolina-zasuta-s-sto-tisoc-tonami-odpadkov.html>
- Masters, R. in Roberson, C. (1990). *Inside criminology*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Matos, J. (2015). *Dejavniki prostorske razporeditve divjih odlagališč odpadkov* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta. Pridobljeno na <https://repositorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=102805&lang=slv>
- McLaughlin, E. (2006). Routine activity theory. V E. McLaughlin in J. Muncie (ur.), *The Sage dictionary of criminology* (str. 365–367). London: Sage.
- Meško, G. (1998). *Uvod v kriminologijo*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G. (2000). Pogledi na preprečevanje kriminalitete v pozno modernih družbah. *Teorija in praksa*, 37(4), 716–727.
- Meško, G. (2016). *Kriminologija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Meško, G., Bančič, K., Eman, K. in Fields, C. (2012). Situacijsko preprečevanje ekološke kriminalitete. V G. Meško, A. Sotlar in K. Eman (ur.), *Ekološka kriminaliteta in varovanje okolja – multidisciplinarne perspektive* (str. 299–331). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Ministrstvo za okolje in prostor. (2017a). *Jedrski in sevalni objekti*. Pridobljeno na http://www.ursjv.gov.si/jedrski_in_sevalni_objekti/
- Ministrstvo za okolje in prostor. (2017b). 6. nacionalno poročilo po skupni konvenciji o varnosti ravnanja z izrabljenim gorivom in varnosti ravnanja z radioaktivnimi odpadki. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor. Pridobljeno na [http://84.39.218.201/MANDAT14/VLADNAGRADIVA.NSF/18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54/8f8f44019607d1fac12581ad004a5dfb/\\$FILE/VG_Porocilo_P.pdf](http://84.39.218.201/MANDAT14/VLADNAGRADIVA.NSF/18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54/8f8f44019607d1fac12581ad004a5dfb/$FILE/VG_Porocilo_P.pdf)
- Muncie, J. (2006). Defensible space. V E. McLaughlin in J. Muncie (ur.), *The Sage dictionary of criminology* (str. 115–116). London: Sage.
- Newman, O. (1996). *Creating defensible space*. Washington: U. S. Department of Housing and Urban Development, Center for Urban Policy Research, Rutgers University. Pridobljeno na <https://www.huduser.gov/publications/pdf/def.pdf>
- Novak, D. (1979). *Dopolnilno poročilo o inženirsko geoloških in hidroloških značilnostih območja jalovišča Boršt*. Ljubljana: Geološki zavod Ljubljana. Pridobljeno na <http://sloged.si/wp-content/uploads/zborniki%20sukljjetovih%20dnevov/5/3.pdf>
- Pavlin, A. (2007). Uporaba umetno pripravljene zemljine za sanacijo degradiranih površin. *Mineralne surovine*, 4(1), 198–203. Pridobljeno na http://www.geo-zs.si/PDF/PeriodicnePublikacije/Bilten_2007.pdf
- Pavšič, J. (ur.). (2006). *Geološki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.

- Park, R. E., Burgess, E. W. in McKenzie, R. D. (1925). *The city*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Petkovšek, J. (9. 11. 2012). Podjetje Termit obtoženo uničevanja okolja v Moravški dolini. *Delo*. Pridobljeno na <http://www.delo.si/novice/ljubljana/podjetje-termit-obtozeno-unicevanja-okolja-v-moravski-dolini.html>
- Reckless, W. C. (1961). *The crime problem* (3rd ed.). New York: Appleton Century Crofts.
- Reiss, A. (1951). Delinquency as the failure of personal and social controls. V E. Wells (ur.), *Social control and self-control theories of crime and deviance* (str. 196–207). London: Routledge.
- Rosenbaum, D. P., Lurigio, A. J. in Davis, R. C. (1998). *The prevention of crime*. Belmont: Wadsworth.
- Situ, Y. in Emmons, D. (2000). *Environmental crime: The criminal justice system's role in protecting environment*. Thousand Oaks: Sage.
- Sutherland, E. (1949). *White-collar crime*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Weisburd, D. (1997). *Reorienting crime prevention research and policy: From the causes of criminality to the context of crime: Research report*. Washington: National Institute of Justice, U. S. Department of Justice.
- White, R. D. (2008). *Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice*. Devon: Willan.
- Zakon o rudarstvu (ZRud-1-UPB3). (2014). *Uradni list RS*, (14/14).

O avtorju:

Mija Kos, magistrica varstvoslovja, doktorska študentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: mija.kos@student.um.si